

ASTRAEA

Een uitgave van de Stichting Vrouwengeschiedenis
van de Vroegmoderne Tijd

Jaargang 19, nr. 2, 2008
ISSN 1 384-8550

Van de voorzitter

Het zou mooi zijn als ik in deze eerste Astraea van het nieuwe academische jaar kon schrijven dat de studiemiddag in mei jl. druk was bezocht. Het was echter maar een handjevol leden dat in Utrecht genoot van de lezingen van Erika Kuijpers en Kariin Sundsback over migratie van vrouwen in de zeventiende eeuw.

Optimistisch als we zijn, rekenen we er op dat 7 november méér leden naar Leiden zullen reizen om te luisteren naar en te discussiëren met Nadine Akkerman en Jeanne Holierhoek.

Nadine Akkerman zal via de brieven die de Britse koningsdochter Elisabeth Stuart schreef tijdens haar ballingschap in Den Haag laten zien dat zij ten onrechte de geschiedenis is ingegaan als de uitgerangeerde koningin van Bohemen en als een excentrieke, geldverkwistende vrouw.

Eén van de twaalf kinderen van Elisabeth Stuart en Frederik V, keurvorst van de Palts, staat centraal in de lezing van Jeanne Holierhoek. Zij laat ons zien dat deze oudste dochter, Elisabeth Palts, een sterke invloed had op de filosoof Descartes. Hij vond in haar een gesprekspartner en een correspondentie, die op hoog niveau kon meedenken en discussiëren over belangrijke onderdelen van zijn filosofie.

Het belooft dus weer een boeiende en inspirerende studiemiddag te worden. Of deze bijeenkomsten voortgang kunnen blijven vinden is voor een groot deel afhankelijk van de financiële bijdrage van de leden. Velen hebben positief gereageerd op ons betalingsverzoek, maar toch zijn er nog heel wat leden die vergeten zijn het abonnements-geld te betalen. De toekomst van de SVVT staat daarmee op het spel. Wil iedereen nog eens kijken of het abonnementsgeld is over-gemaakt? En komt u ook, 7 november?

Netty van Megen

SVVT nieuws

Belangrijk!

Onze penningmeester is onlangs verhuisd en dus is ook het adres wat alle financiële zaken van de SVVT betreft veranderd. Het juiste adres is als volgt:

M. Corporaal (penningmeester)
Stationsdwarsstraat 9
6662 AZ Elst

Het Postbankrekeningnummer is onveranderd, maar bevindt zich nu te Elst en **niet** meer te Amersfoort.

Studiemiddag

7 november 2008

Elizabeth Stuart, Elisabeth van de Palts en hun correspondentie

Nadine Akkerman studeerde Engels en Literatuur aan de Vrije Universiteit in Amsterdam van 1996 tot 2001. Twee artikelen van haar zijn over Elisabeth Stuart zijn in het Ben Jonson Journal verschenen (i.e. "Facsimile Edition - A Stuart Masque in Holland: Ballet de la Carmesse de La Haye (1655)", Ben Jonson Journal 11 (2004): 207-258 en "A Stuart Masque in Holland: Ballet de la Carmesse de La Haye (1655): Part II," Ben Jonson Journal 12 (2005): 141-164.)

18 november aanstaande zal zij promoveren op 'The Letters of A Stuart Princess: The Correspondence of Elizabeth Stuart, Electress Palatine of the Rhine, and Queen of Bohemia' Zij is op dit moment verbonden aan de Universiteit van Leiden als universitair docent bij de opleiding Engels.

"Veertig jaar lang, van 1621 tot 1661, leefde de Britse koningsdochter Elizabeth Stuart (1596-1662), ook wel bekend als Keurvorstin van de Palts en Koningin van Bohemen, in ballingschap in Den Haag. De Winterkoningin, zoals ze spottend werd genoemd, heeft nog steeds de reputatie van een uitgerangeerde koningin, enkel geïnteresseerd in toneelstukken, maskerades, en het lezen van

romantische vertellingen, of van een excentrieke, geld-verkwistende vrouw die meer aandacht had voor haar honden en aapjes dan voor haar twaalf kinderen. Haar brieven geschreven tijdens haar ballingschap zijn nu voor het eerst verzameld en laten zien dat ze een staatsvrouw van formaat was. Vanuit haar bescheiden paleis aan de Haagse Kneuterdijk bestuurdde ze het Hof van de Palts. Zo voerde ze legers aan, frustreerde ze vredes-onderhandelingen van haar broer - de Koning van Groot-Brittannië - en bestendigde ze de Europese oorlog die uiteindelijk de Dertigjarige Oorlog zou worden. Haar brieven, voorzien van cijfercodes en gestuurd via geheime postroutes, tonen aan dat ze als weduwe volledig politiek geëngageerd was. Ze begaf zich in de mannenwereld van de Aartsbisschop van Canterbury, Koning Christiaan IV van Denemarken, de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna, Kardinaal Richelieu van Frankrijk, en Koning Wladislaw IV van Polen. Hoewel ze uiteindelijk niet een succesvolle staatsvrouw was, geven deze brieven een unieke kijk in de hofhouding van de eerste koningin in Den Haag."

In 2010 zal een driedelige uitgave van de correspondentie van Elisabeth Stuart verschijnen. Meer informatie hierover in de rubriek **Literatuur** van deze Astraea.

Jeanne Holierhoek studeerde Frans aan de RU te Leiden en gaf les aan de Vertaleropleiding in Maastricht. Is sinds vijftien jaar full time vertaalster en vertaalde bijvoorbeeld de Lettres Philosophiques van Voltaire, de Lettres Persanes en de Esprit des Lois van Montesquieu. Haar vertaaloeuvre werd in 2006 bekroond met de Elly Jaffé Prijs. In 2000 verscheen Briefwisseling, haar vertaling van de correspondentie van Descartes met Elisabeth van de Palts. Sindsdien is ze zich in de persoon en in het denken van Elisabeth blijven verdiepen.

"Elisabeth van de Palts (1618-1680) was de oudste dochter van Frederik V, keurvorst van de Palts, en van Elisabeth Stuart. Haar ouders werden spottend de Winterkoning en de Winter-koningin genoemd, omdat ze nauwelijks meer dan één winter koning en koningin van Bohemen waren geweest. Met dat koningschap liep het slecht af. Het paar raakte met zijn kinderrijke gezin verzeild in Den Haag, waar stadhouder Maurits zich over hen ontfermde en waar de dochter Elisabeth kennismakte met René Descartes, die eveneens zijn heil in de Nederlanden had gezocht. Descartes vond in haar een gesprekspartner en een correspondentie die op hoog niveau met hem kon meedenken en discussiëren over belangrijke onderdelen van zijn filosofie: de verbinding tussen lichaam en ziel, de relatie tussen verstand en gevoel, enzovoorts. Descartes droeg zijn Principia Philosophiae op aan Elisabeth van de Palts. Zijn Traité des passions is sterk beïnvloed door zijn briefwisseling met deze prinses. Haar brieven werden overigens pas twee eeuwen later weer gevonden. Elisabeth bleef ongehuwd en werd in 1667 abdis van een protestants vrouwenklooster of Stift in het Duitse Herford. Haar intellectuele belangstelling verflauwde niet. Ze corresponderde met Malebranche en ontmoette Leibniz, maar ontving in haar klooster ook de quakers William Penn en Robert Barclay. Ze bood een aantal jaren onderdak aan Anna Maria van Schurman en haar labadisten.

Het zwaartepunt van de lezing zal komen te liggen bij het contact van Elisabeth met Descartes. Verder zal iets over de loop van haar leven worden verteld, en over de ontwikkeling van haar denken na de dood van Descartes."

Link naar Digitaal Vrouwenlexicon:

Elisabeth Stuart (1596-1662)

www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/ElisabethStuart

Elisabeth van de Palts (1618-1680)

www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/palts

Verslagen Studiemiddagen

Verslag studiemiddag 30 mei 2008.

Op 30 mei werd de eerste studiemiddag van het jaar 2008 gehouden in Utrecht, bij de Universiteit voor Humanistiek. Sprekers waren dr. Erica Kuijpers, postdoc aan het onderzoeks-instituut Geschiedenis van de Universiteit Utrecht en drs. Kariin Sundsback, die als promovenda onderzoek doet bij European University Florence. Hoewel het een erg interessante studiemiddag was, was de opkomst gering, doordat, zo later bleek, andere activiteiten in het land op dezelfde middag georganiseerd werden.

Erica Kuijpers

Vanaf de zestiende tot de achttiende eeuw trok Amsterdam veel vrouwelijke migranten uit de Nederlanden, Duitsland en Scandinavië. Velen van hen waren jong en alleenstaand en kwamen naar Amsterdam vanwege de hogere lonen daar. Het leidt vooral tot een enorme uitbreiding van de stad bij de Jordaan en westelijke eilanden.

Veel van deze vrouwen trouwden met mannen die voor de VOC de zee op gingen, want het waren vooral autochtonen die in de scheepbouw werkten. Omdat veel mannen omkwamen op zee - de VOC werd niet voor niets gezien als een "manneneter" - ontstond er een overschot aan vrouwen in de stad die vaak ook nog eens in de armere migrantbuurten woonden. Gelukkig bood Amsterdam een sterk stelsel van sociale voorzieningen voor vrouwen en dat maakte de stad des te aantrekkelijker als vestigings-plaats.

Tijdens de overstromingen in Noord- Friesland vertrokken veel vrouwen met kleine kinderen naar Amsterdam, omdat ze geld voor een overtocht kregen. Velen van de alleenstaande immigrant-meisjes kwamen als dienstbodes te werken. Over deze dienstbodes werden nog al eens grappen gemaakt. De prent van de dienstbode Geesje, die ongehoorzaam is, en uiteindelijk met haar werkgever in bed belandt, toont een schrikbeeld over deze groep migrantvrouwen: dat ze de sociale ladder zal beklimmen ten koste van de burgerij. Ook moffenkluchten die de migrantvrouw als slechte stiefmoeder opvoeren die bovendien haar echtgenoot koeioneert, zijn een bekend verschijnsel uit die tijd.

Er kwamen ook veel zwangere Noorse vrouwen naar Amsterdam om daar te bevallen. Door een wetwijziging in Noorwegen werden soldaten niet altijd meer financieel verantwoordelijk gehouden voor het verwekken van buitenechtelijke kinderen, zodat de sociale positie van de zwangere vrouwen erg slecht was. Velen van hen kwamen naar Amsterdam om daar als "schooisters" het kind op de wereld te zetten en in Amsterdam achter te laten.

Kariin Sundsback

In de vroegmoderne periode vertrokken duizenden Noorse vrouwen naar Amsterdam op zoek naar een beter leven. Sommigen bleven in Amsterdam of Hoorn, maar anderen trokken ook verder vanuit Nederland. Sundsback heeft onderzoek gedaan door naar gedigitaliseerde testamenten te kijken, omdat daarin vaak de reden van migratie van een familielid vermeld staat en een beeld verkregen kan worden van de financiële situatie van het thuisfront. Een probleem bij dit soort onderzoek is dat vaak alleen de meer gegoede klassen zich een notaris konden veroorloven, zodat het beeld van vrouwelijke migranten uit de lagere klassen beperkt blijft. Daarom heeft Sundsback ook de ondertrouw-registers en confessieboeken, verslagen van gerechtelijke processen, uit Amsterdam geraadpleegd om meer over deze immigrantvrouwen te weten te komen.

Sundsback laat zien dat de groep Noorse migrantvrouwen die zich tijdelijk of permanent in Amsterdam vestigden, te verdelen zijn in drie groepen: huisvrouwen, werkende vrouwen en criminelen. Uit de ondertrouwregisters blijkt dat ongeveer 23 procent met Nederlandse mannen trouwde, maar het merendeel toch met mannen van Scandinavische achtergrond die zich gevestigd hadden rondom het havengebied. Uit het feit dat Noren vaak elkaars getuigen waren bij het opstellen van de ondertrouwaktes, blijkt verder dat de Noorse gemeenschap erg besloten was.

Werkende vrouwen van Noorse afkomst werkten niet allemaal als dienstbodes, maar het was wel het gemakkelijkste beroep om te verkrijgen. Voor het opzetten van een herberg was bijvoorbeeld het zogenaamde poorterschap nodig, zodat men zich kon aansluiten bij een gilde. Maar daar moest eerst burgerschap voor worden verkregen. Vaak werd er na ondertrouw niet meer echt gehuwd, omdat deze akte al goed genoeg was voor burgerschap. Veel vrouwen vonden echter ook emplooi in de ambulante handel.

De Confessieboeken tonen aan dat gedurende de periode 1600-1680 133 Noorse immigrant-vrouwen werden opgepakt, voornamelijk vanwege prostitutie. Maar het kwam ook geregeld voor dat vrouwen werden opgepakt voor diefstal, vooral berooides weduwes die hun man op zee hadden verloren. Veel Noorse vrouwen werden ook opgepakt, omdat zij illegaal alcohol verkochten. Aangezien veel Noorse immigrantvrouwen met hun echtgenoten in het Havengebied terecht kwamen, konden ze daar goed een markt aanboren. Noorse vrouwen waren vaak betrokken bij gewelds-delicten, waarschijnlijk omdat ze in ruige buurten woonden.

Sundsback besluit haar verhaal door op te merken dat in kluchtstukken uit die tijd Noorse vrouwen vaak werden uitgebeeld als kwakzalvers die koopmannen manipuleerden.

Literatuur

The Letters of a Stuart Princess: The Complete Correspondence of Elizabeth Stuart, Queen of Bohemia (3 vol.)

Auteurs: Nadine Akkerman en Robyn Adams

Advisory Editors: Dr. Steve Murdoch (University of St. Andrews) en Prof. Lisa Jardine (QM, Londen)

Uitgever: Oxford University Press (verwacht 2010)

Elizabeth Stuart (1596-1662), the daughter of King James VI & I, and sister of Charles I, also known as Electress Palatine of the Rhine or Queen of Bohemia, was both a popular and controversial figure in seventeenth-century Europe. In 1613 this Scottish born princess married the Calvinist German Elector Palatine, Frederick V. They lived in Heidelberg, the capital of the Lower Palatinate, for a number of years, until 1619, when they were offered the Crown of Bohemia. They only managed to rule over that kingdom for a single year before they were driven out of Prague by Catholic armies. As a consequence, they not only lost Bohemia but also the Palatinate, their lands and dignities in Germany. They fled and eventually found refuge in The Hague. As family members of Frederick V – they were his maternal uncles – the Princes of Orange allowed him and Elizabeth to set up a court in exile in The Hague. Frederick would die near the battle field in Germany somewhat more than ten years later, but Elizabeth continued to live in voluntary exile in The Hague until 1661, when she finally returned to England. Also referred to as the Queen of Hearts because of her many admirers, and as the Winter Queen because she only ruled over Bohemia for a single season, Elizabeth became a martyr for Protestantism during and after her lifetime, which led to several hagiographies and mythical narratives.

Besides presenting an intriguing and detailed portrait of a Stuart princess from childhood to old age, covering her marriage, her court life in Heidelberg and Prague, her decades in exile in The Hague, and ultimately her return to England, “The Letters of a Stuart Princess” will be a viable treasure trove for anyone interested in Early Modern Studies. Not only did Elizabeth correspond with some of the most powerful statesmen and stateswomen, politicians, cardinals, archbishops, and diplomats in Denmark, England, France, Germany, the Low Countries, Scotland, and Sweden, Elizabeth and her correspondents are so detailed in their letters that the three volumes will provide a mass of information that will be relevant to a host of international scholars in a myriad of academic fields (including history, literature, geography, diplomacy, history of communication, and women’s studies). In the second volume of her letters alone (which spans Elizabeth’s most political years from 1632 to 1642), Elizabeth and her correspondents refer to nearly 700 people, most of whom were influential politically, culturally, or historically.

Moved by Love: Inspired Artists and Deviant Women in Eighteenth-Century France

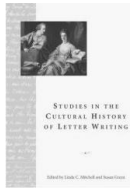

Mary D. Sheriff
University Of Chicago Press (2008)
ISBN-10: 0226752887
ISBN-13:
978-0226752884

In eighteenth-century France, the ability to lose oneself in a character or scene marked both great artists and ideal spectators. Yet it was thought this same passionate enthusiasm, if taken to unreasonable extremes, could also lead to sexual deviance, mental illness—even death. Women and artists were seen as especially susceptible to these negative consequences of creative enthusiasm, and women artists, doubly so. Mary D. Sheriff uses these very different visions of enthusiasm to explore the complex interrelationships among creativity, sexuality, the body and the mind in eighteenth-century France. Drawing on evidence from the visual arts, literature, philosophy, and medicine, she portrays the deviance ascribed to both inspired men and women. But while various mythologies worked to normalize deviance in male artists, women had no justification for their deviance. For instance, the mythical sculptor Pygmalion was cured of an abnormal love for his statue through the making of art. He became a model for creative artists, living happily with his statue come to life. No happy endings, though, were imagined for such inspired women writers as Sappho and Heloise, who burned with erotomania their art could not quench. Even so, Sheriff demonstrates, the perceived connections among sexuality, creativity, and disease also opened artistic opportunities for women—and creative women took full advantage of them.

Brilliantly reassessing the links between sexuality and creativity, artistic genius and madness, passion and reason, *Moved by Love* will profoundly reshape our view of eighteenth-century French culture.

Studies in the Cultural History of Letter Writing

Linda C. Mitchell en Susan Green (ed.)
Huntington Library Press (2008)

ISBN-10: 0873282051

ISBN-13:

978-0873282055

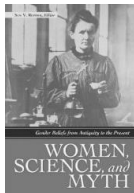
This collection of essays shows how letters nimbly traverse the boundaries between the public and the private and examines the many roles of correspondence, from the domestic to the global.

Contributors discuss a variety of

engrossing subjects: documents of early exploration and diplomacy, including Columbus's texts and Amerigo Vespucci's reports of his experiences in America; the surprisingly large role that letters played in the success of the Jesuit order in the seventeenth century; English letter-writing manuals that provide model letters to be imitated while offering a vivid view into a cross section of lived experience; epistolary travel writings; and letter-writing instruction in nineteenth-century America, among other topics.

De volgende boeken betreffen misschien niet helemaal de vroegmoderne tijd, maar hun titels doen vermoeden dat ze wel degelijk interessant kunnen zijn voor hen die geïnteresseerd zijn in vrouwen en hun historie (red.).

Women, Science, and Myth: Gender Beliefs from Antiquity to the Present

Sue Rosser

ABC-Clio

(2008)

ISBN-10: 1598840959 **ISBN-13:**

978-1598840957

This book provides a chronological arrangement of entries describing people and events influencing scientific research on gender, and offers some 40 entries considering regional and social issues alike. Women's issues and science libraries at the college level will find it a thorough blend of history and social science considering influences of women's perceptions on women's rights and women scientists' work. An outstanding reference highly recommended for women's studies collections.

*I'll Pass For Your Comrade:
Women Soldiers in the Civil War*

Anita Silvey

Clarion Books

(2008)

ISBN-10: 0618574913

ISBN-13:

978-0618574919

The Civil War has been studied, written about, even sung about for generations. Most people know that it was a conflict between North and South, Unionists and rebels, blue and gray. We recognize the names of Jefferson Davis, Ulysses S. Grant, and Robert E. Lee. Many people know about Clara Barton, the nurse who did so much to save soldiers' lives. But few have heard of Sarah Emma Edmonds, Rosetta Wakeman, or Mary Galloway. They were among the hundreds of women who assumed male identities, put on uniforms, enlisted in the Union or Confederate Army, and went into battle alongside their male comrades. In this compelling book, Anita Silvey explores the fascinating secret world of women soldiers: who they

were, why they went to war, how they managed their masquerade. A few left memoirs, diaries, or letters. Newspaper stories, pension records, and regimental accounts yielded additional information, as did the writings of male soldiers who became aware of the women in the ranks. Undoubtedly, there were women soldiers whose true identity was never discovered or revealed. Accessible, accurate, and engaging, *I'll Pass for Your Comrade* invites readers to view the Civil War from an uncommon perspective and explores an often overlooked aspect of our history.

Websites

De SVVT

www.svvt.org

Het IIAV

www.iiav.nl

Het IISG

www.iisg.nl

De VVG

www.vrouwengeschiedenis.nl

Digitaal Vrouwenlexicon

www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN

Centre for Editing Lives and Letters: Elisabeth Stuart project

www.livesandletters.ac.uk/projects/letters-stuart-princess-complete-correspondence-elizabeth-stuart-queen-bohemia

Voorzitter:

Netty van Megen
ajm.vanmegen@planet.nl

Secretaris:

Annemarie Hessing-Armbrust
Kostverloren 46
1251 TR LAREN NH
06 - 46 25 31 01
info@svvt.org

Penningmeester:

Marguerite Corporaal
m.corporaal@let.ru.nl

Postbankrekening 40 52 235
t.a.v. Stichting Vrouwengeschiedenis van de
Vroegmoderne Tijd
te Elst

Lid:

Almut Sommer
almutsommer@hotmail.com

Edda Holm
eddaholm@hetnet.nl

www.svvt.org

